

13. Hafta: 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve Takip Eden Dönem

12 Eylül 1980'de gerçekleşen ve tıpkı 27 Mayıs'ta olduğu gibi bir muhafız pretoryen rejim kurmayı hedefleyen hükümet darbesinin içine doğduğu bağlamın belli başlı unsurları, siyasi istikrarsızlık, ekonomik kriz, parlamenter siyasetin tıkanması ve sokak siyasetinin ürettiği şiddet sarmalının ülkede can güvenliğini neredeyse tamamen ortadan kaldırması şeklinde özetlenebilir. Nitekim 1982 Anayasası'nın başlangıç kısmında "Cumhuriyet devrinde benzeri görülmemiş bölücü ve yıkıcı bir iç savaşın gerçekleşme noktasına yaklaştığı" vurgusuyla ifade edilen ülkenin içinde bulunduğu düzensizlik ve kargaşa hali, 1977 – 1980 arası dönemde yaklaşık 5000 kişinin hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Günden güne artan terör ve kaos büyük bir sosyal travmaya da sebebiyet vermiş; sağ – sol, Sünni – Alevi gibi ayrışmalar üzerinden toplumun iç tutunumunu sağlayacak unsurlar büyük oranda erozyona uğratılmıştır.

6. Cumhurbaşkanının görev süresi dolarken yerine kimin geleceğine ilişkin parlamentoda yaşanan bunalım sivil siyasetin uzlaşma ve diyalog zeminini kaybettiğinin açık bir göstergesi olarak okunmuştur. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün görev süresi 22 Mart 1980'de sona ermiş olmasına rağmen, Eylül 1980'e dek geçen 6 aylık sürede yeni bir cumhurbaşkanı seçilememiş, öne çıkarılan hiçbir aday, onlarca defa tekrarlanmış olan oylamalarda yeterli çoğunluğu sağlayamamıştır.

Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik kriz de derinleşmekteyken, enflasyon oranı %100'ü aşmış, Türk Lirası'nın devalüe edilmesi istisnai bir uygulama olmaktan çıkmıştır. Temel ihtiyaç maddelerinin karaborsaya düştüğü koşullara fabrika işgalleri ve grevler de eklendiğinde ekonomik tablo içinden çıkılmaz bir hal almıştır.

Dünyanın içinde bulunduğu konjonktür de Türkiye'nin iç ve dış politikada karşılaştığı engeller üzerinde belirleyici olmuştur. 1978 - 1979 İran Devrimi, Aralık 1979'da Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali gibi gelişmeler, NATO üyesi olarak Türkiye'nin bölgede siyasi istikrarsızlığının sürmesinin maliyetini ve tehlikesini arttırmaktaydı.

Türkiye, 1980 yılına 27 Aralık Muhtırası'nın yankı bulması ve Turgut Özal tarafından uygulamaya sokulan 24 Ocak Kararları ile girmiştir. Türk Lirası'nın bir kez daha devalüe edilmesi, ihracatın teşvik edilmesi ve devletin ekonomideki payının azaltılmasına dayanan uygulamalar 12 Eylül sonrası dönemin de ekonomi politikasını oluşturmuştur.

Nitekim bütün bu sayılan unsurlar sonucunda 12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetleri, emir-komuta zinciri içerisinde, yönetime el koyduğunu ilan etmiştir. Harekâtın adı "Bayrak Harekâtı" olarak isimlendirilmiş; Meclis feshedilmiş, hükümet görevden alınmıştır. 13 Eylül tarihinde dönemin Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in devlet başkanı olduğu ilan edilmiştir. 21 Eylül'de emekli Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülent Ulusu'ya hükümet kurma görevi verilmiş; bürokrat, akademisyen ve askerlerden oluşan kabine ile birlikte Milli Güvenlik Konseyi (MGK) dönemi başlamıştır.

Temel hak ve özgürlüklerin büyük oranda rafa kaldırıldığı, siyasi suçlamalara dayalı gözaltıların, tutuklamaların ve mahkûmiyetlerin yoğunlaştığı, yurtdışına çıkanların Vatandaşlık Kanunu'nda yapılan değişikliklerle vatandaşlıktan çıkarıldığı bu dönemde, 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu'na eklenen bir madde ile Sıkıyönetim Komutanlıklarına sakıncalı gördükleri devlet memurlarını görevden uzaklaştırma yetkisi tanınmış; başta üniversiteler olmak üzere bütün kamu kurumlarında bu kanun uyarınca pek çok kişi görevden uzaklaştırılmıştır.

MGK, Ekim 1981'de yeni bir anayasa oluşturmak üzere bir Danışma Meclisi oluşturmuş; Danışma Meclisi, MGK ile birlikte 1982 Anayasası'nı oluşturmak için kurulan Kurucu Meclis'in iki organından birini oluşturmuştur. Üyeleri MGK tarafından tayin edilen ve Başkanlığına Sadi İrmak'ın getirildiği Danışma Meclisi'nde oluşturulan Anayasa taslağı, MGK'nın eklemeleri ve düzeltmelerinin ardından 7 Kasım 1982'de halkoyuna sunulmuş ve %91.37 gibi bir oy oranı ile kabul edilmiştir.

Anayasa'nın kabul edilmesinin ardından, Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığı; MGK üyesi diğer dört generalin de 7 yıllık bir süre için oluşturulan Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeliği de geçerli hale gelmiştir.

Yeni Anayasa, 61 Anayasası'nın aksine iki kanatlı değil tek meclisli bir Parlamento öngörmüştür. Yürütmenin ve cumhurbaşkanının yetkileri arttırılmış; cumhurbaşkanı yürütmenin sorumsuz kanadı olarak son derece güçlü yetkilerle donatılmıştır.

24 Nisan 1983'te MGK kararı ile siyasi partilerin kurulmasına izin verilmiştir. Ancak kurulacak partilerin geçici 15.maddeye riayet edecekleri ve MGK'nın aldığı kararları, cumhurbaşkanının tüm eylem, işlem ve sözlerini eleştiri dışında bırakacakları hükme bağlanmıştır. 12 Eylül sonrası tüm siyasal partiler kapatılmış ve pek çok isme siyaset yasağı getirilmiş olduğu için

yeni parti kurulması süreci sancılı olmuştur. 12 Eylül sonrası kurulan ilk parti MGK'nın gayri resmî desteğiyle kurulan, emekli Orgeneral Turgut Sunalp başkanlığında "Milliyetçi Demokrasi Partisi" (MDP) olmuştur. İkinci parti ise merkez sol bir parti olacağı düşünülen ve İnönü'nün özel kalem müdürü Necdet Calp tarafından kurulan Halkçı Parti (HP)'dir. Kurulmasına izin verilen üçüncü parti 24 Ocak kararlarının mimarı ve uygulayıcısı Turgut Özal tarafından kurulan Anavatan Partisi (ANAP) olmuştur. AP'nin devamı durumundaki Büyük Türkiye Partisi, MSP'nin devamı durumundaki RP, MHP'nin devamı durumundaki Huzur Partisi ve CHP'nin devamı durumundaki SODEP, kurulmuş olmalarına rağmen, "gerekli koşulları yerine getiremedikleri" nedeniyle veto edilerek seçimlere girme hakkı kazanamamıştır. Nitekim 1983 Genel Seçimleri'ne girmesine izin verilen 3 siyasal partinin yer aldığı bir atmosferde 1683 milletvekili adayından 672 tanesi YSK tarafından veto edilmiştir.

1983 Genel Seçim sonuçları başta generaller olmak üzere bütün kamuoyunu şaşırtmış, Özal'ın partisi ANAP %45 oy oranıyla sandıktan birinci parti olarak çıkmış; Calp'ın Halkçı Partisi %30; Sunalp'ın Milliyetçi Demokrasi Partisi ise %23 oy almıştır. Bu sonuçlara göre salt çoğunluğu ANAP ele geçirmiş; Özal hükümet kurmakla görevlendirilmiş ve 24 Aralık 1983'te güvenoyu alarak göreve başlamıştır.

1983 – 1987 dönemi mutlak bir sivil siyaset dönemi olmamıştır. Kenan Evren'in siyasete doğrudan müdahaleleri ve MGK Başkanı olması nedeniyle MGK vesayeti devam etmiştir. Bu durum ancak 1987'den sonra kırılmaya başlayacaktır.

1984 yerel seçimlerinde ANAP genel seçim zaferini perçinlemiş; 67 ilden 57'sinde seçimleri önde tamamlamıştır.

1985'e gelindiğinde siyasi hayatta normalleşme emareleri görülmeye başlamış; Necdet Calp'ın Halkçı Partisi ile Erdal İnönü'nün başında yer aldığı Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) birleşerek Sosyaldemokrat Halkçı Parti'yi (SHP) oluşturmuştur. Aynı yılın Kasım ayında siyaseten yasaklı bulunan CHP eski genel başkanı Bülent Ecevit'in eşi Rahşan Ecevit tarafından Demokratik Sol Parti (DSP) kurulmuştur. 1986 ve 1987 yıllarının başlıca gündemini ise 12 Eylül sonrasında siyaset yasağı getirilen eski liderlerin, kurdurdukları yeni partiler aracılığıyla perde arkasından siyaset yapmaya ve kamuoyunu etkilemeye devam etmeleri oluşturmuştur. Nitekim 1987'de bu yasağın kalkması ve bunun için gerekli Anayasa değişikliğinin yapılması Meclis gündemine getirilmiş; siyasi hakların iadesi için plebisit

yapılması kararı alınmıştır. Başbakan Özal'ın bu oylamada hayır oyu çıkacağı yönünde beklentisi ve bu yöndeki çalışmalarına karşın %50,16 ile Anayasa değişikliğine evet oyu çıkmış ve siyasi yasakları kalkan isimlerden Demirel, Doğru Yol Partisi'nin; Bülent Ecevit Demokratik Sol Parti'nin; Erbakan ise Refah Partisi'nin ve Türkeş de Milliyetçi Çalışma Partisi'nin başına geçmiştir.

Bu ders kapsamında ele alınan ve yukarıda özetlenen meselelere ilişkin okunması önerilen kaynaklar şunlardır:

Erik Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, 407-418.

Yusuf Tekin-Çağatay Okutan, Türk Siyasal Hayatı, Orion Yayınları, İstanbul, 2011, s. 191-204.

Ergun Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, 1989, s. 35-45.